

1876-1923 Yılları Arasında Anadolu Sahasında
Yayımlanan Dil Bilgisi Kitaplarındaki

Terimlerin Karşılaştırması

Neslihan ÖZTÜRK

Neslihan ÖZTÜRK

**1876-1923 Yılları Arasında Anadolu Sahasında Yayımlanan Dil Bilgisi Kitaplarındaki
TERİMLERİN KARŞILAŞTIRMASI**

ISBN 978-625-6357-95-2

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2023, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Nisan 2023, Ankara

Yayın-Proje: Ferdi Akkaya
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Kuyrukcu
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Hayatımın her alanında yanımda olan, eğitim konusunda maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, bana sonsuz güvenen biricik anneme, babama ve abime...

Neslihan ÖZTÜRK

Yazar, 1988 yılında Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü), Anadolu Üniversitesi (Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü) ve Gazi Üniversitesinden (Türkçe Öğretmenliği Bölümü) mezun oldu. 2022 yılında Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi alanında yüksek lisans programını tamamladı.

Millî Eğitim Bakanlığına bağlı değişik kurumlarda öğretmenlik yaptı. Şu an İsem Yayıncılıkta editör olarak görev yapmaktadır.

ORCID No: 0000-0002-7064-0535

ÖN SÖZ

Geçmişten bu yana yazılan tüm dil bilgisi kitapları kimliğimizin bir parçasıdır. Eğitim ve öğretimin etkili bir şekilde gerçekleşmesi için gramer kitaplarına ihtiyaç vardır. Araştırmada 1876-1923 yılları arasında yayımlanan Kavâid-i Türkiye (Ahmet Cevdet Paşa), İlm-i Sarf-ı Türkî (Süleyman Hüsnü Paşa), Nahv-ı Osmânî (Selim Sabit), Sarf-ı Osmânî (Selim Sabit), Kavâid-i Lisân-ı Türkî (Halit Ziya Bey), Mutavvel Sarf-ı Osmânî (Mihri), Amelî ve Nazarî Talim-i Lisân-ı Osmânî (Ahmet Rasim), Nev Usûl Sarf-ı Türkî (Şemsettin Sami), Kavâid-i Lisân-ı Türkî (Tahir Kenan), Mükemmel Osmanlı Sarfı (Manastırlı Mehmet Rıfat), Hâce-i Lisân-ı Osmânî (Manastırlı Mehmet Rıfat), Kavâid-i Lisâni Osmânî (Ömer Sıtkı), Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî (Ömer Sıtkı), Üss-i Lisân-ı Türkî (Mehmet Sadık), Külliyyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî (Raşit), Nahv-ı Osmânî (Şeyh Vasfi), Türkçe Sarf ve Nahiv (Hüseyin Cahit), Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî, Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv (Ahmet Cevat Emre), Türk Dilinin Sarf ve Nahvi (Köprülüzade Mehmet Fuat ve Süleyman Saip), Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv (Mithat Sadullah) isimli dil bilgisi kitapları ele alınmıştır. Çalışmada, incelenen dil bilgisi kitaplarında yer alan isim, sıfat, zamir, fiil, fiilimsi, zarf, edat, bağlaç ve ünlem gibi kelime türleriyle ilgili terimlere, bu terimlerin görevlerine, terimlerle alakalı tanıklara ve terimlerin karşılaştırmasına yer verilmiştir. Terimler tablolar aracılığıyla karşılaştırılmıştır. Araştırmada doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. Bu çalışmada dokümanlar yeni harflere aktarılmış dil bilgisi kitaplarından ve bu kitaplarla ilgili yazılmış makale ve tezlerden oluşmaktadır.

Çalışmada eserler basım tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanmıştır. Terimlerin karşılaştırmasında tablolardan yararlanılmıştır. Araştırmada ele alınan ilk eser 1875 yılında basılıp daha sonraki yıllarda basımı olan Ahmet Cevdet Paşa'nın Kavâid-i Türkiye adlı eseridir. Son eser ise 1923 yılında yayımlanan Ahmet Cevat Emre'nin Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv isimli kitabıdır. Bu sebeple 1876 ile 1923 yılları esas alınmıştır. Dokümanlar incelenirken kapsamlı bir içerik çözümlemesi yapılmıştır.

Bu kitap dört kısımdan oluşmaktadır: Giriş, İnceleme, Terimlerin Karşılaştırması, Sonuç. Giriş kısmında; araştırmada incelenen eserler, bu eserlerin yazarlarının hayatları ve konuyla ilgili olan araştırmalar hakkında bilgiler verilmiştir. İnceleme kısmında; kelime türlerinden isim, sıfat, zamir, fiil, fiilimsi, zarf, edat, bağlaç ve ünlemle ilgili literatürde geçen tanımlar ve tanıklar kısaca yer almıştır. Terimlerin Karşılaştırması kısmında, incelenen dil bilgisi kitaplarında yer alan isim, sıfat, zamir, fiil, fiilimsi, zarf, edat, bağlaç ve ünlem gibi kelime türleriyle ilgili terimlere, bu terimlerin işlevlerine ve terimlerle alakalı tanıklara yer verilmiştir. Gramercilerin kullandığı terimler tablolarda gösterilip karşılaştırılmıştır. Kaynak

sıralaması eserlerin basım tarihlerine göre yapılmıştır. Yazım birliği açısından tablolarda ve bu tabloların yorumlarında terimlerin TDK'ye uygun şekilde yazılışları esas alınmıştır. Sonuç kısmında, çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmeler ışığında incelenen konu hakkında araştırma yapacak kişiler için öneriler de sunulmuştur. Kitap Türkçe öğretimi açısından akademisyenlere, üniversite öğrencilerine, öğretmenlere ve bu alana ilgisi olan kişilere hitap etmektedir.

Bu çalışmama görüşleriyle katkı sağlayan, tecrübesiyle bana yol gösteren, ufukumu genişleten, her zaman beni destekleyen kıymetli hocam Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ'e; akademisyenlik görevinin dışında öğretmen kimliğini ve insanlığını asla unutmayan bana rol model olan, desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Nezir TEMUR'a; hem öğretmenlik hem de yöneticilik alanında başarılı olup bunun yanında mütevazı kalmayı başarabilen ve bir olayla ilgili sayısız çözüm yolu üreterek farklı bakış açıları kazanmama vesile olan kıymetli hocam Kerem KÖKER'e; bilgi ve birikimiyle yanımda olan değerli öğretmenlerim Öğr. Gör. Abdullah ERSAN'a, Kamuran ÇELİK'e, sevgili arkadaşım Elif UÇAK'a; kitabın düzenlenmesinde yardımları olan Pegem Akademi Yayıncılığının değerli çalışanlarına teşekkürlerimi sunuyorum.

Mustafa Kemal Atatürk'ün "Türk dili, dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin." sözünden hareketle çalışmanın Türk diline gönül verenlere katkıda bulunmasını temenni ediyorum.

Neslihan ÖZTÜRK

ORCID No: 0000-0002-7064-0535

İÇİNDEKİLER

Neslihan ÖZTÜRK	iv
Ön Söz.....	v
Tablolar Listesi	xvi
Kısaltmalar	xviii

1. BÖLÜM GİRİŞ

Araştırmada İncelenen Eserler ve Eserlerin Yazarları	6
Ahmet Cevdet Paşa	6
Süleyman Hüsnü Paşa	8
Selim Sabit.....	10
Halit Ziya Bey	12
Mihran Apikyan (Mihri).....	13
Şemsaddin Sami	14
Tahir Kenan.....	16
Manastırlı Mehmet Rıfat	18
Ömer Sıtkı.....	22
Ahmet Rasim	23
Mehmet Sadık	26
Raşit.....	27
Şeyh Vasfi	28
Komisyon Tarafından Hazırlanıp Şeyh Vasfi Efendi'nin Mührü Bulunan İkinci Seneye Mahsus Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî İsimli Kitap	29
Hüseyin Cahit	29
Köprülüzade Mehmet Fuat	32
Mithat Sadullah	34
Ahmet Cevat Emre	35
İlgili Araştırmalar	39

2. BÖLÜM İNCELEME

İsim.....	45
Sıfat.....	46
Zamir.....	46
Fiil.....	47
Fiilimsi	47
Zarf.....	48

Edat.....	48
Bağlaç.....	50
Ünlem.....	52

3. BÖLÜM TERİMLERİN KARŞILAŞTIRMASI

İsim.....	55
Somut İsim.....	58
Soyut İsim.....	59
Cins İsim.....	61
Özel İsim.....	64
Topluluk İsmi.....	67
İşaret İsmi.....	68
Sayı İsmi.....	71
Yer ve Zaman İsmi.....	73
Alet İsmi.....	76
Küçültme Anlamı Veren İsim.....	76
Mensubiyet Bildiren İsimler.....	80
Vasıf Bildiren İsimler.....	81
Türemiş İsim ve Türemesi Olmayan İsim.....	81
Birleşik İsim.....	81
Erkek ve Dişi İsimleri.....	82
Teklik ve Çokluk İsimleri.....	89
İsmi Hâlleri.....	107
İsim Tamlaması Türleri.....	134
Sıfat.....	156
Niteleme Sıfatı.....	160
Belirtme Sıfatı.....	192
İyelik Grubu Sıfatı.....	213
Alet İsmi.....	213
Zaman ve Yer İsmi.....	214
Sıfat Tamlaması.....	214
Zamir.....	235
Şahıs Zamiri.....	240
Dönüşlülük Zamiri.....	248
İşaret Zamiri.....	249
Belirsizlik Zamiri.....	254
Soru Zamiri.....	262

Aitlik Zamiri	264
İyelik Zamiri	268
Bağlama Zamiri	275
İsimlerin Sonuna Gelen Zamir	276
Fiillerin Sonuna Gelen Zamir	280
Farsça Zamirler	282
Arapça Zamirler	283
Fiil	292
Fiilde Kişi	295
Fiilde Zaman	296
Olumlu Fiil	297
Olumsuz Fiil	298
Soru Fiili	301
Basit Fiil	305
Birleşik Fiil	306
Fiil Çatısı	330
Bildirme Kipleri	345
Tasarlama Kipleri	370
Ek Fiil	383
Basit Kipli Fiil	384
Birleşik Kipli Fiil	384
Farsça Fiiller	405
Fiilimsi	421
İsim-Fiil	421
Sıfat-Fiil	439
Zarf-Fiil	450
Zarf	485
Durum Zarfı	487
Zaman Zarfı	488
Yer ve Yön Zarfı	489
Miktar (Azlık- Çokluk) Zarfı	489
Soru Zarfı	490
Dereceleme Zarfı	490
Onaylama Zarfı	490
Olumsuzluk Zarfı	491
Belirsizlik Zarfı	491
Edat	495
Acaba	497
Aher	498

Ahir	498
Ancak	498
Ara.....	499
Artık.....	500
Asla.....	500
Bâ.....	501
Barça	501
Barı.....	501
Başka	501
Bazı.....	502
Beri.....	502
Bî.....	503
Binaen	503
Birle	504
Bütün	504
-CA	505
-CAk.....	507
-cAsInA	508
-cİlayIn.....	508
Cihetiyle.....	508
Çak	508
Dağı	509
Daha.....	509
Daima.....	511
-dâr	511
-DE	511
Değil.....	513
Dek/ Değın	514
-DEn.....	515
-DIr Bildirme Eki	517
Diye	518
Doğru.....	519
Dolayı.....	519
-E	520
Ebed	520
Ebeda	520
Ekser	521
Ekseriya	521
Elbette.....	521

Emes/ Ermes	521
En	522
Evet ve He.....	523
Evvel.....	523
Ezel.....	524
Gâh.....	524
-gâr	524
Gayet	524
-geli/ -galı	525
Gibi.....	525
Göre.....	527
-gulük/ -gülük.....	527
Hâlâ	527
Hayır	528
Hem.....	528
Hemen	528
Henüz.....	529
Hep.....	530
Her	530
Her Ne Kadar	531
Hiç.....	531
-î.....	532
İçin.....	532
İçre	534
İken	534
İla.....	535
İle.....	535
İle Beraber	537
İmdi/ Şimdi	537
Kaçan	538
Kadar.....	539
Kanı	539
-kâr	539
Karşı	539
Kayan	540
Kayda	540
Kaysı.....	540
Kayu	540
-ki	540

Kim.....	541
-leyin	541
-II/ -IU	542
-IIk/ -IUk	542
-mânend	543
-mend.....	544
-msI	544
Mi Soru Eki	544
Nâ	545
-nak	546
Nâşi	546
Ne	546
Nece/ Neçe	547
Neçük/ Nütük/ Netük/ Nitek.....	547
Nere.....	547
Nice	547
O.....	548
Önce.....	548
Öyle	548
Pek	549
Peki.....	549
Rağmen.....	550
-rAk.....	550
-sI/ -sU.....	550
-sIz/ -sUz	550
-sIzIn.....	552
Sonra.....	552
Şol.....	553
Şöyle.....	553
Ta	553
Üzere	554
Üzerine.....	555
Vâri.....	556
-ver	556
akın.....	556
Yalnız.....	556
Yana.....	556
-yâr	557
Yine	557

Yok.....	557
Bağlaç.....	560
Âdeta.....	561
Alâ.....	561
Ama.....	562
Ancak.....	563
Bari.....	564
Belki.....	565
Bile.....	566
Binaberin.....	567
Binaenaleyh.....	568
Çünkü.....	568
Da/ De.....	569
Dahi.....	570
Deyü.....	572
Eğer.....	572
Egerçi.....	573
Fakat.....	574
Gerek ... Gerek.....	575
Güya.....	576
Hâlbuki.....	577
Hatta.....	577
Hele.....	578
Hem ... Hem.....	579
Hususiyle, Hususan, Ale'l-husus.....	580
İle.....	580
İlla.....	580
İse.....	581
Keşke.....	582
Ki.....	583
Lakin.....	585
Maada.....	585
Mademki.....	586
Mamafih.....	587
Meğer.....	587
Mesela ve Misal.....	588
Ne... Ne.....	589
Nitekim.....	590
Sanki.....	591

Şayet	592
Ta ki.....	592
Tek.....	593
Ve.....	593
Ya/ Ya... Ya.....	595
Yahut	595
Yani.....	596
Yine	597
Yoksa	597
Zinhar	598
Zira.....	598
Ünlem.....	601
A	603
Acayip	605
Aferin	606
Ah.....	606
Aman	607
Ay.....	607
Be, Behey	608
Eh	608
Ey.....	609
Eyâ	609
Eyvah.....	610
Ha	610
Hani.....	611
Haşa.....	611
Hay Hay	612
Haydi.....	612
Hele	613
Hey	614
Heyhât.....	614
İşte	614
İy.....	616
Keşke	616
O	616
Öf.....	616
Of.....	617
Oh.....	617
Pehpeh	618

Sus	618
Uf.....	618
Vah	618
Vay.....	619
Ya	620
Yahu.....	620
Yazık.....	620
Yuf	620
Zinhar	621
Sonuç	625
Kaynakça	631